

Ҳамидов Нурмухаммад Ориф ўгли,

Тошкент давлат юридик университети
Жиноят-процессуал ҳуқуқи ва криминалистика
кафедраси ўқитувчиси

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2018-8-3>

РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЛАРНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШДАГИ ХАТОЛИКЛАР

Аннотация: Ушбу мақолада алоҳида жиноят иши мисолида рецидив жиноятларни малакалаш ва жазо тайинлашда судлар томонидан йўл қўйилаётган хатоларни бартараф этиш юзасидан таклиф ва ҳулосалар ёритилган.

Калит сўзлар: жиноят, рецидив жиноят, жазо, хавфли рецидив, ўта хавфли рецидив, рецидивист, судланганлик, ҳукм.

Ҳамидов Нурмухаммад Ориф угли,

Преподаватель кафедры
Уголовно-процессуального права
и криминалистики Ташкентского
государственного юридического университета

ОШИБКИ В КВАЛИФИКАЦИИ РЕЦИДИВНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Аннотация: В этой статье освещаются заключения и предложения по устранению ошибок, допускаемых судами при квалификации и назначении наказания за рецидивные преступления на примере отдельного уголовного дела.

Ключевые слова: преступление, рецидивное преступление, опасный рецидивист, особо опасный рецидивист, рецидивист, судимость, приговор

Khamidov Nurmukhammad Orif ugli,

Teacher of the Department of Criminal
Procedure law and Criminalistics of
the Tashkent State University of Law

ERRORS IN QUALIFICATION OF CRIMES IN RECIDIVISM

Annotation: This article introduces conclusions and suggestions for eliminating errors made by the courts in qualifying and imposing punishment for crimes in recidivism using the example of a special criminal case.

Key words: crime, criminal offences in recidivism, punishment, dangerous recidivism, especially dangerous recidivism, recidivist, sentence.

Мақола 2008 йил май ойида Шўрчи туман судида Г. нинг жиноят иши кодексининг 169 моддаси 3 қисми "а" бандига кўра, хавфли рецидивист томонидан содир этилган ўғирлик деб малакаланган ва айбланувчига олти йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган жиноят иши материаллари асосида ёзилган.

Илмий тадқиқотимиз давомида мазкур иш билан танишар эканмиз, биз Г. томонидан содир этилган жиноят суд томонидан тўғри малакаланмаган ва бунинг оқибатида жазо асосини равишида оғир тайинланган деган хулосага келдик. Нега?

Ушбу саволимизга жавоб бериш учун, аввало, Г.нинг жиноий ҳаёти тарихига назар ташлашимиз керак бўлади: Г. 1999 йилда 1959 йилги Жиноят кодексининг 127 моддаси 1 қисми билан (босқинчилик) 3 йил муддатга, 2001 йилда Жиноят кодексининг 216 моддаси 1 қисми билан бир йил муддатга, 2006 йилда Жиноят кодексининг 168 моддаси 2 қисми ва 228-моддаси 2 қисми билан икки йилу икки ой муддатга озодликдан маҳрум қилинган. У сўнгги жазодан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил декабридаги Авф этиш ҳақидаги фармони билан жазодан озод қилинган.

2008 йил май ойида тайинланган жазога сабаб бўлган жиноятни эса Г. 2008 йилда содир этган бўлиб, у бу сафар Жиноят кодексининг

169 моддасида назарда тутилган "ўғирлик"ка қўл урган. Шунга кўра тергов органи Г.нинг жиноятини Жиноят кодексининг 169 модда 4 қисми "б" банди билан малакалаб, судга чиқарган. Суд унинг қилмишида Жиноят кодексининг 169 моддаси 4 қисми "б" банди белгиси йўқ деб топиб, "б" бандни чиқариб ташлаган ва Жиноят кодексининг 169 моддаси 3 қисми "а" банди билан (хавфли рецидивист томонидан ўғирлик жиноятини содир этиш) олти йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлаган[1].

Шу ўринда савол туғилади: Суд Г.нинг қилмишини хавфли рецидив жиноят деб ҳисоблашда нимани ҳисобга олган? Ваҳоланки, Г. томонидан содир этилган жиноятлар Жиноят кодексининг турли моддаларида назарда тутилган жиноятлар бўлиб, Жиноят кодексининг 34 моддаси мазмунига кўра хавфли рецидиви жиноят тушунчасига тўғри келмайди. Шунингдек, бу моддаларда қонунда назарда тутилган алоҳида ҳолатлар, яъни шахсни хавфли рецидив деб топиш учун зарур бўлган ҳолатлар ҳам мавжуд эмас.

Умуман, Г.нинг жиноятлари Жиноят кодекси Махсус қисмининг турли моддаларида назарда тутилган жиноятлар бўлганлиги учун ҳам мазкур судланувчи томонидан хавфли рецидив жиноят содир этилган деб ҳисоблашга асос йўқ.

Маълумки, жиноят қонунида судланганликнинг ижтимоий аҳамияти содир қилган жинояти учун тайинланган жазони ўтаб чиққан шахснинг яна жиноят йўлига ўтиб қолмаслиги учун уни кузатиб туриш, жазони ўташ вақтида жазо мақсадига тўла эришилмаган бўлса, улар устидан маъмурий назорат ўрнатиш орқали жазони ўтаб бўлганларидан кейин ҳам жазо мақсадига эришиш йўлидаги саъй-ҳаракатларни давом эттиришдан иборатдир.

Шунга кўра суд судланувчини рецидив жиноят содир қилганликда айблаб жазо тайинлаш учун унинг аввал содир этган жиноятлари хусусияти, содир этган

жиноятлари ва судланганлик миқдори, олдин содир этган жиноятлари учун тайинланган ҳукм бўйича жазони ўтаб чиққанлиги ёхуд у ёки бу асосларга кўра жазодан муддатидан илгари озод қилинганлиги ва ҳоказо ҳолатларни ҳисобга олиши лозим.

Шунингдек, содир этилган жиноятни рецидив жиноят деб малакалашга асослар етарли даражада бўлган тақдирда ҳам бу жиноятнинг умумий рецидив жиноят ёхуд ўта хавфли рецидив жиноят эканлиги ҳам суд томонидан тўла аниқланиб, қилмишнинг тўғри малакаланлигига тўла ишонч ҳосил қилинганидан кейингина жазо тайинланиши керак. Зеро, Ўзбекистон Жиноят кодексининг 34 моддаси мазмунига кўра, шахснинг илгари қасдан содир этган жинояти учун судлангандан кейин ўша жиноятга ўхшаш бўлмаган жиноятни қасдан содир этиши умумий рецидив жиноят ҳисобланиб, бундай жиноят хавфли ёки ўта хавфли рецидив ҳисобланмаганлиги учун янги содир этилган жиноятни малакалашга таъсир қилмайди ва қилмиш дастлабки малака белгиси қандай бўлса шундай малакаланади.

Шунингдек, жазони ўтаб бўлгандан кейин судланганлик муддати ўтмасдан ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмасдан туриб қасдан янги жиноятлар содир қилинганида ҳам, агар Жиноят кодекси махсус қисмининг турли моддаларида назарда тутилган жиноятлар бўлса, жиноят квалификацияси ўзгармайди. Бунда ҳар хил жиноятлар учун неча марта судланганликнинг ҳам аҳамияти йўқ. Муҳими, у ўта хавфли рецидив жиноят деб топилмаган бўлса бўлди. Аммо суд жазо тайинлашда санкциядаги оғирроқ жазо чорасини тайинлаш мумкин ҳамда бу Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 59 моддасига мувофиқ оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади.

Шунга қарамаздан, юқоридаги мисолда кўрдикки, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексидagi рецидив жиноят тушунчалари ўртасидаги номутаносиблик туфайли, айниқса, хавфли рецидив жиноят деб ҳисоблашда жазо тури, муддати ва неча марта судланганлигининг аҳамиятга эга эмаслиги суд амалиётида эътиборга олинмаслиги сабабли қилмишни квалификация қилишда ва жазо тайинлашда хатога йўл қўйилаётганлигини кўрсатади.

Шунга кўра қуйида мазкур йўналишдаги муаммоларни бартараф этиш билан боғлиқ айрим таклиф ва мулоҳазаларимизни билдирмоқчимиз.

Аввало бир иш бўйича ҳукм чиқарилганидан кейин маҳкум томонидан яна бошқа жиноят содир этилса қилмишни қандай квалификация қилиш кераклиги масаласига тўхталсак. Бу борада биз, жумладан, амалда қўлланилаётган "Ҳукмни эълон қилишгача содир этилган жиноятлар такроран ёки жиноятлар мажмуи деб, ҳукм эълон қилингандан кейин қасдан содир этилган жиноят рецидив жиноят деб топилиши керак"[2], деган фикрга қўшила олмаймиз. Чунки Жиноят кодекси 32-34 моддаларида, "ҳукм эълон қилиниши" эмас, балки "судланганлик" тушунчаси ишлатилган. Жиноят Кодекси 77 моддаси 2 қисмига асосан эса жазо тайинланган айблов ҳукми қонуний кучга кирган кундан бошлаб шахс судланган деб ҳисобланади. Демак, ҳукм қонуний кучга киргунгача содир этилган жиноятлар такроран ёки жиноятлар мажмуи деб, ҳукм қонуний кучга киргандан кейин қасдан содир этилган жиноят рецидив жиноят деб топилиши керак.

Шунингдек, Жиноят кодексининг 34 моддасида илгари ҳукм қилинган жиноятга ўхшаш жиноят содир этган, Жиноят кодексидa алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, Махсус қисмининг бошқа моддалари билан билан ҳам ҳукм

қилинган шахснинг қасддан янги содир этган жинояти хавфли рецидив жиноят деб топилиши таъкидланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг 2008 йил 5 майдаги "Бир неча жиноят содир этилганда қилмишни квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида"ги қарорига кўра, Қонуннинг юқоридаги талабига таянган ҳолда, "Жиноят кодексига алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, Махсус қисмининг бошқа моддалари билан билан ҳам ҳукм қилинган шахснинг қасддан янги жиноят содир этилиши суд ҳукми билан хавфли рецидивист деб эътироф этилиб, шундан сўнггина қайд этилган тоифадаги жиноятларни содир этган ҳолларда Жиноят кодексига Махсус қисмининг хавфли рецидивист томонидан содир этилган жиноятлар учун жавобгарликни белгиловчи моддалари бўйича жавобгарликка тортилади", деб тушунтириш берилиши лозим. Бу тушунтириш амалиётдаги тушунмовчиликларни олдини олади.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, жиноят содир этган шахсни Жиноят кодекси 167 моддаси 4 қисми "б" банди билан жинойи жавобгарликка тортиш учун у суд томонидан ўта хавфли рецидивист деб топилган бўлиши керак. Масалан, агар шахс ўзгалар мулкни талон-торож қилгани учун суд томонидан ўта хавфли рецидивист деб топилган бўлса, унинг кейинги қилмиши ҳам ўта хавфли рецидивист томонидан содир қилинган деб топилади. Чунки, ушбу бандда жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъекти фақат ўта хавфли рецидивистлар ҳисобланади. Бошқа шахслар мазкур банд билан жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Бизнингча, агар алоҳида хавфли рецидивист гуруҳ таркибида жиноятини содир этса, Жиноят кодексининг тегишли моддасидаги рецидив жиноят учун жавобгарлик белгиланган оғирроқ қисм билан жавобгарликка тортилиши керак, чунки жавобгарликни белгилаш учун жиноятчининг ижтимоий хавфлилиги асос қилиб олинади. Жиноят содир этишда қатнашган бошқа иштирокчиларнинг ҳаракатлари эса Жиноят кодексининг тегишли моддасидаги енгилроқ қисм билан квалификация қилинади.

Бундан ташқари, шахсни рецидивист деб ҳисоблаш учун унинг иштирокида содир қилинган жиноятда бажарувчи, ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчи сифатида қатнашганлиги, шунингдек, жинойи фаолиятнинг охирига етказилганлиги, жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш босқичида тўхтатилганлиги ҳам аҳамиятга эга эмас[3].

Жиноят кодексининг Махсус қисми айрим моддаларида, масалан, компьютер ахборотидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш "такроран ёки хавфли рецидивист томонидан" содир этилган бўлса, Жиноят кодекси 2782 моддаси 2 қисми билан жавобгарликка тортилади. Аммо, айрим ҳолатларда қилмиш ўта хавфли рецидивист томонидан ҳам содир этилиши мумкин. Бундай ҳолатда қилмишни квалификация қилиш масаласи ҳам қонун нормасида ўз аксини топмаган. Ўта хавфли рецидивистнинг жиноят-ҳуқуқий мақомидан келиб чиқиб, бундай шахс томонидан содир этилган жиноятларнинг хусусиятларини инобатга олган ҳолда, улар томонидан содир этилган бу каби жиноятни квалификация қилишда юзага келиши мумкин бўлган муаммоларни бартараф этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 2782 моддаси

2 қисми "б" бандига "ўта хавфли рецидивист томонидан" содир этилиши ҳолати ҳам киритилиши мақсадга мувофиқдир.

Бундан ташқари, Жиноят кодексининг Махсус қисмидаги қатор моддалар: 2782 модда 2 қисми, 164, 166, 169 моддалар 2 қисмига "такроран ёки олдин судланган шахс томонидан содир қилинган" жиноятлар ҳақидаги қўшимча банд киритилиб, мазкур моддаларнинг 3 қисм "а" бандларидаги "такроран ёки хавфли рецидивист томонидан" деган жумлалар "хавфли рецидивист томонидан" деб ўзгартирилиши керак.

Чунки бундай жиноятни такроран ёки судланганидан сўнг содир қилган шахсларни ҳам "такроран ёки хавфли рецидивист томонидан" деган банд билан жавобгарликка тортиш адолат ва қонунийлик тамойилларининг бузилишига сабаб бўлади. Зеро, такроран жиноят содир этилиши ёки олдин судланган шахс томонидан жиноят содир этилиши ижтимоий хавфлилик даражасига кўра хавфли рецидивист шахс томонидан жиноят содир этилишига нисбатан анча пастдир. Бундан ташқари, шахс хавфли рецидивист деб топиллиши учун у илгари ҳукм қилинган жиноятга ўхшаш жиноят содир этган, Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, махсус қисмининг бошқа моддалари билан ҳам ҳукм қилингани ҳолда қасддан янги жиноят содир этган бўлиши керак. Бунда у икки маротаба жиноят содир қилиб, судланиб, учинчи маротаба жиноят содир қилганидан кейингина хавфли рецидивист деб топилади. Такроран жиноят содир қилиш деганда эса ҳали судланмай туриб жиноятларни такрор содир қилиш тушунилади.

Яна шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, таҳлиллар айрим ҳолларда судлар томонидан жазо тайинлашда жиноят содир қилиниши сабаблари, айбдорнинг шахси, содир этилган жиноятнинг хусусияти, шахснинг жинойий фаолиятни давом эттириши ёки янги жиноят содир қилиши мумкинлиги даражаси кабиларни таҳлил қилишга яхши эътибор берилмаслигини кўрсатади. Бу эса, мақоламиз бошида таъкидлаганимиздек, жазо тайинлашдан кўзда тутилмаган мақсадга мувофиқ келмайди. Шу боис, бу масала ҳам бугунги кунда жиддий эътиборга молик деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар/References/Списки

1. Шўрчи тумани Жиноят ишлари бўйича судининг 2009 йилги архив материаллари. 23/009-сон жиноят иши. (Archive documents of Shurchi's court on criminal cases, 2009. Criminal case № 23/009)

2. Жиянов М. Такроран жиноят содир этиш тушунчаси ва белгилари // - Т.: Давлат ва ҳуқуқ. 2004. № 6. - Б. 44-45 (Jiyonov M. Features and the notion of committing crime repeatedly. - Т.: Давлат ва ҳуқуқ, 2004 - № 6. - p. 44-45).

3. Усмоналиев М. Рецидив жиноятчилиқнинг олдини олишнинг айрим масалалари / Ўзбекистон Республикаси қонунларини ривожлантириш масалалари ва уларнинг жиноятчиликка қарши курашда тадбиқ этилиши тўплами. - Т., 1993. - Б.123 (Usmonaliev M. Some issues of preventing criminality in recidivism. In collection of measures of the improving laws of the republic of uzbekistan and applying them on fighting against criminality -Т., 1993. P. 123).